

**ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ
БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Эркинбой Абдусатторов,

Ўзбекистон Миллий университети таянч докторанти (PhD)

Эркинбой Абдусатторов,

Докторант (PhD) Национального университета Узбекистана

Erkinboy Abdusattorov,

PhD student of the National university of Uzbekistan

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон ОТМларини бошқаришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва уларнинг ОТМлар фаолияти самарадорлигига таъсири ҳақида сўз юритилади. Муаллиф, шунингдек, ОТМлар бошқарувида маъмурий дастаклар сабаб юзага келадиган муаммолар ва чекловлар, уларнинг потенциал ечимларига тўхталади.

Калит сўзлар: олий таълим, олий таълим муассасалари, бошқарув, стратегик режалаштириш, ОТМлар мустақиллиги

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются организационно-правовые основы управления вузами Узбекистана и их влияние на эффективность вузов. Автор обсуждает проблемы и ограничения, вызванные административной поддержкой в управлении вузами, а также возможные пути их решения.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, менеджмент, стратегическое планирование, независимость вузов.

ABSTRACT

The article discusses the organizational and legal framework of management of HEIs in Uzbekistan and their impact on the effectiveness of their functioning. The author discusses the problems and limitations caused by administrative tools in the management of universities, as well as potential solutions to eliminate them.

Keywords: higher education, higher education institutions, management, strategic planning, freedom of universities.

Ўзбекистон олий таълим муассасалари (ОТМ) бугун том маънода инқилобий даврга кириб бормоқда. Замонавий билимларни пухта ўзлаштирган етук рақобатбардош мутахассис кадрларни тайёрлашда энг катта масъулият таълим муассасалари зиммасига юкланади. Ҳар қандай соҳада бўлгани каби бошқарувда ҳам тўғри тактика ва технологияни қўллай билиш самарадорликнинг асосий шarti ҳисобланади. Ўзгарувчан ташқи муҳит тарафидан юзага келадиган чақириқларга ўз вақтида муносиб жавоб қайтариш, рақобат курашида омон қолиш, тараққиёт суръатларидан ортда қолмаслик ва ижтимоий-иқтисодий ислохотлар талаби даражасидаги юқори малакали кадрларни тайёрлашда фаолиятнинг аниқ тамойиллари, мақсадлари ва стратегияларини белгилаб олиш ОТМлар фаолиятининг натижадорлигини оширишга хизмат қилади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, Ўзбекистон таълим соҳасида, хусусан, олий таълимда бошқарув тизими бугунги кунда кенг қўламли ислохотларга кучли эҳтиёж сезмоқда. Олий таълим тизимини бошқаришда давлатнинг устувор роли ва маъмурий дастаклар сезиларли таъсирининг сақланиб қолаётганлиги ОТМларнинг стратегик қарорлар қабул қилишдаги мустақиллигини ҳар томонлама чеклаб, фаолият самарадорлигини пасайтирмоқда. Шу нуқтаи назардан, мамлакатда ОТМларни бошқаришнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини ҳар томонлама ўрганиш ва уларни такомиллаштириш бўйича зарур тавсиялар ишлаб чиқиш долзарб масалалардан ҳисобланади.

БМТ тавсифига кўра, олий таълим «ваколатли давлат органлари томонидан олий таълим муассасаси сифатида тасдиқдан ўтган университетлар ёки бошқа

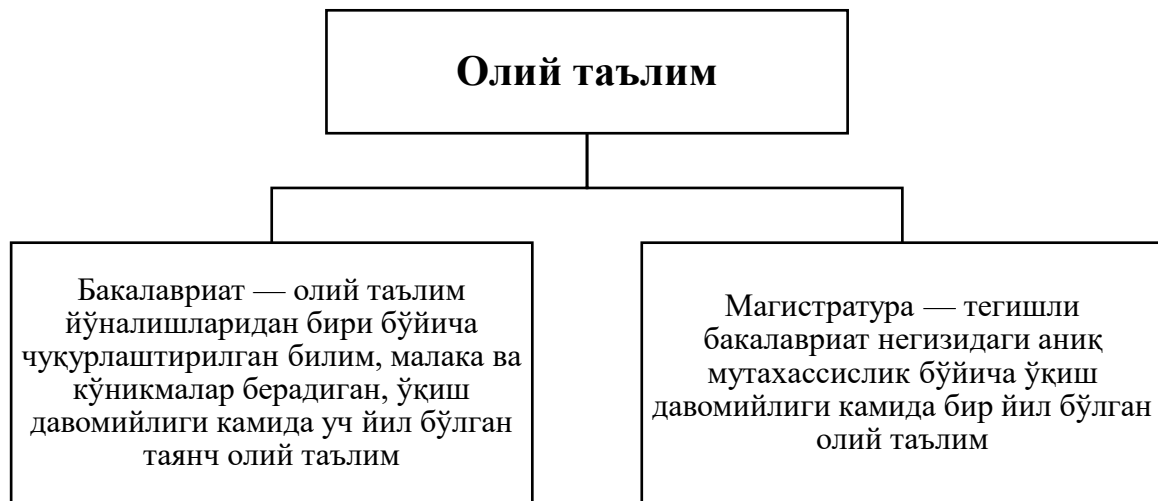
таълим муассасалари томонидан тақдим этиладиган ўрта таълимдан кейинги босқичдаги барча турдаги таълим, ўқитиш ёки илмий тадқиқот турлари»ни ўз ичига олади [1].

1-чизма. Ўзбекистонда олий таълим тизимининг ташкилий тузилиши.

Ўзбекистонда олий таълим — «узлуксиз таълимнинг олий таълим муассасаларида амалга ошириладиган, юқори малакали мутахассислар тайёрловчи икки босқич — бакалаврият ва магистратурадан иборат мустақил тури»ни ифодалайди [2].

Ўзбекистонда таълим тизимининг асосий таркибий қисмларидан бири бўлган таълим ташкилотлари, хусусан, олий таълим ташкилотлари тизимнинг республикада давлат таълим стандартлари, давлат таълим талаблари ва ўқув дастурларини амалга оширувчи бўғини сифатида майдонга чиқади. «Таълим тўғрисида»ги қонунга кўра, таълим ташкилотлари зиммасига, мулкчилик шаклидан қатъи назар, таълим хизматлари билан боғлиқ фаолиятни давлат томонидан белгиланган таълим стандартлари ва талаблари, ўқув дастурларига мувофиқ амалга ошириш мажбурияти юклатилади [3].

2-чизма. Олий таълим босқичлари.

Ўзбекистонда олий таълимнинг мақсади – «мамлакат тараққиёти истиқболларини ҳисобга олган ҳолда, рақобатбардош, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлашга қодир, жамиятнинг илғор илмий-техникавий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожланишини таъминловчи юқори малакали кадрларни тайёрлаш» этиб белгиланган [4].

«Таълим тўғрисида»ги қонун ҳамда 2003 йил 22 февралда рўйхатга олинган «Олий таълим тўғрисидаги низом»га мувофиқ, Ўзбекистонда олий таълим тизимининг бошқаруви Вазирлар Маҳкамаси ва қонунчилик доирасида олий таълимни бошқариш давлат ваколатли органлари томонидан амалга оширилади. Вазирлар Маҳкамаси (ВМ) таълим тизимида, хусусан, олий таълим тизимида олий бошқарув органи этиб белгиланган. Амалдаги қонунчиликка кўра, Ўзбекистонда таълим соҳасида ягона давлат сиёсати амал қилади. ВМ таълимдаги ягона давлат сиёсатини амалга оширувчи олий бошқарув органи ҳисобланиб, таълим соҳасидаги бошқа қатор ваколатли давлат бошқаруви органларига раҳбарлик қилади. Олий таълим тўғрисидаги низомга мувофиқ, олий таълим хизматлари бозорининг давлат томонидан бу тарзда тартибга солиниши таълим муассасалари ўртасида рақобат муҳитини шакллантириш, асосий ўқув режа ва дастурларда назарда тутилмаган пуллик маслаҳат ва қўшимча хизматлар тизимини ривожлантиришга асосланади [4].

Олий таълим тизимида ваколатли давлат бошқаруви органи Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги (2023 йилгача Олий ва ўрта-махсус таълим вазирлиги) ҳисобланади. Вазирлик, ўз навбатида, ВМ бўйсунувида фаолият юритиб, таълим ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга услубий раҳбарлик қилишга масъулдир. У тегишли давлат таълим стандартлари

ва талаблари ишлаб чиқилишини таъминлайди, уларни тасдиқлайди ҳамда уларнинг таълим ташкилотлари томонидан бажарилиши устидан назоратни амалга оширади.

ОТФИБдан ташқари бир қатор вазирлик ва идоралар, ўзларига бириктирилган айрим турдаги ОТМлар фаолияти устидан раҳбарликни амалга ошириши ҳамда мазкур муассасалар ОТФИБ бўйсунувидан ҳоли тарзда, истисно тариқасида тегишли вазирлик ва давлат идоралари олдида ҳисобдор эканликлари нуқтаи назаридан, таълим соҳасида ваколатли бошқарув органлари қаторига киради. Бундай вазирлик ва идоралар сифатида қуйидагиларни мисол тариқасида келтириш мумкин:

- Соғлиқни сақлаш вазирлиги — Тошкент тиббиёт академияси, Тошкент давлат стоматология институти, Тошкент педиатрия тиббиёт институти, Тошкент фармацевтика институти ва ҳ.к.;

- Адлия вазирлиги — Тошкент давлат юридик университети;

- Ташқи ишлар вазирлиги — Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

- Ички ишлар вазирлиги — Ички ишлар академияси;

- Мудофаа вазирлиги — Қуролли кучлар академияси;

- Маданият ва туризм вазирлиги — Ўзбекистон давлат консерваторияси, Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти ва ҳ.к.;

- Қишлоқ хўжалиги вазирлиги — Тошкент давлат аграр университети.

Ўзбекистонда ОТМлар юридик шахс мақомида фаолият юритиб, олий таълим ўқув режалари ва фан дастурларини амалга оширади. Уларнинг фаолияти тегишли қонунчилик меъёрлари, Олий таълим тўғрисидаги Низом ҳамда ташкилотнинг низоми ёки бошқа тегишли таъсис ҳужжати асосида тартибга солинади.

Бевосита олий таълим муассасаларини бошқариш, қонунга мувофиқ, таълим муассасаси (университет, институт ва ҳ.к.) кенгаши, кузатув ёки васийлик кенгаши ҳамда таълим муассасаси раҳбари — ректор томонидан амалга оширилади. Шунингдек, таълим муассасаларида жамоатчилик бошқаруви органлари ташкил этилишига руҳсат этилган. Қолаверса, таълим муассасаларини бошқариш ва кадрлар тайёрлаш жараёнида кадрлар талабгорлари ҳам иштирок этишга ҳақли [3].

ОТМлар ўз ташкилий тузилмаларини тасдиқланган ишчилар миқдори ва бюджет чегарасида, шунингдек, талабаларнинг миқдоридан келиб чиққан ҳолда белгиланган тартибда шакллантирадилар.

Бундан кўриниб турибдики, олий таълим соҳаси бошқарувида мутлақ ваколатлар ВМ ихтиёрида бўлиб, ваколатли бошқарув органлари фақатгина

ОТМлар устидан услубий раҳбарликни амалга оширади. Бошқача айтганда, соҳага масъул вазирлик ва ОТМларда стратегик қарорларни мустақил қабул қилиш ваколати мавжуд эмас. Қолаверса, айрим ОТМларнинг Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги бўйсунувидан ташқарида эканлиги вазирлик ваколатларини янада торайтиради. ОТМлар эса турли давлат органлари олдидаги кўп томонлама ҳисобдорлик шароитида фаолият олиб борар экан, бу уларнинг мустақиллигини чеклайди.

Шунингдек, Жаҳон банки бу борада ўз таҳлилларига таяниб, мамлакатда олий таълим соҳасида мавжуд асосий муаммоларга ишора қилар экан, олий таълим хизматлари таклифи ҳажми ҳукумат томонидан белгиланувчи қабул квоталари сабаб чекланганлигича қолаётганлигини таъкидлайди [5; 35 б.]. Қолаверса, олий таълимда бакалаврият даражасига бошқа босқичларга қараганда сезиларли даражада кўп ўрин ажратилади. Халқаро тажрибада олий таълимнинг турли босқичларига қабул даражаси нисбатан текис тақсимланишига гувоҳ бўлиш мумкин. Магистратура ўринларига талаб нисбатан паст бўлишига қарамай, мазкур босқич учун таклифни ошириш ва қабулнинг олий таълимнинг турли босқичларидаги тақсимотини халқаро тенденцияларга мослаштириш муҳим аҳамиятга эга. Ташкилот тавсиясига кўра, Ўзбекистонда таълим тизимининг умумий салоҳиятини стратегик режалаштириш, инсон ресурсларини бошқариш, молиявий менежмент, бюджетлаштириш, сифат мониторинги ва баҳолаш каби соҳаларда янада кучайтириш зарур [5; 15 б.].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, иқтисодий тушқунлик ёки турғунликдан қутқариш ва қайта тараққиёт йўлига олиб чиқиш, иқтисодий барқарорликка эришишда замонавий билимларга таянилади. Замонавий билимларни пухта ўзлаштирган етук рақобатбардош мутахассис кадрларни тайёрлашда энг катта масъулият таълим муассасалари зиммасига юклатилади. Бундан кўриниб турибдики, таълимнинг жамият тараққиёти ва фаровонлигини таъминлашдаги аҳамиятини тўлақонли англаган ҳолда таълим мақсадларига эришишда чуқур мулоҳаза ва масъулият билан ҳаракат қилиш учун ОТМларга ўз фаолияти билан боғлиқ стратегик қарорларни қабул қилишда мустақиллик берилиши зарур. Ҳар қандай соҳада бўлгани каби бошқарувда ҳам тўғри тактика ва технологияни қўллай билиш самарадорликнинг асосий шarti ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, ОТМларда танланган стратегияга ўз жамоасини эргаштира оладиган ва, албатта фаолиятида инновацион методларни кенг қўллай билладиган муносиб номзодларни раҳбарлик лавозимларига холислик билан танлаб олиш ва уларнинг самарали фаолият юритишига ҳар томонлама шарт-шароит яратиб бериш тизимнинг тараққиётига қўйилган дадил қадамлардан бўла олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. UNESCO Бош конференциясининг 27-сессиясида (1993 йил, ноябрь) Олий таълимда ўқиш ва малакаларни тан олиш тўғрисидаги тавсияномага мувофиқ тасдиқланган таъриф. Манба: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141952>
2. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирининг «Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидалар» Ўзбекистон Республикасининг давлат стандартини тасдиқлаш тўғрисидаги буйруғи, 35-2021-сон, 19.10.2021 йил. Ҳавола: <https://lex.uz/docs/5705038>
3. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, 23.09.2020 йил. 6-модда Ҳавола: <https://lex.uz/docs/5013007>
4. Приказ министра высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан «Об утверждении положения о высшем образовании», рег. номер 1222, 22.02.2003 г.. Ссылка: <https://lex.uz/docs/327039>
5. World Bank. 2018. Uzbekistan Education Sector Analysis, final report. December 27, 2018. Report no. AUS000058, p. 35. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/379211551844192053/pdf/Uzbekistan-Education-Sector-Analysis.pdf>